

A fenntarthatóság szempontjainak megjelenése a hazai turisztikai célú fejlesztési programokban

The appearance of sustainability aspects in domestic tourism development programs

Szerzők: Nemes Nikoletta¹ – Happ Éva²

A fenntarthatóság mint szemléletmód a turisztikai fejlesztések területén is kikerülhetetlen tényezővé vált napjainkban. Az állami irányítás, a szolgáltatók és rajtuk keresztül a fogyasztók felelősségteljes részvétele ma már alapkövetelmény. A hazai turisztikai célú fejlesztések forrása döntően támogatás, amelyek zöme az elmúlt két évtizedben az uniós forrásokhoz köthető. A tanulmány a fenntarthatóság szempontrendszerének érvényesítését vizsgálja az uniós csatlakozás óta eltelt három programozási időszak turisztikai célú fejlesztési programjainak és felhívásainak értékelési szempontjaira vonatkozóan, illetve az indikátorok és monitoringmutatók területén. A kutatás eredményeként megállapításra került, hogy bár a fenntarthatósággal kapcsolatos alapelvek az érintettek körében egyre inkább az általános ismeretek részét képezik, érvényesítésük és érvényesülésük egyelőre kevésbé valósul meg. A négy fő területből leginkább a társadalmi-kulturális és a környezeti fenntarthatóságot támogató tevékenységek jelennek meg, azonban ezeknél is hiányzik a hosszútávú ösztönző- és monitoringrendszer. A gazdasági fenntarthatóság és a tudatos tervezést elősegítő desztinációmenedzsment-tevékenység csak nagyon ritkán jelenik meg a felhívásokban.

Sustainability, as a way of approach to tourism, has also become a fundamental factor in the field of development today. State policy involvement, service providers and – through them – consumers' responsible participation in tourism is now a basic requirement. The resources of domestic tourism developments are mainly subsidies, which can be linked to EU sources from the last two decades. The study examines the validation of the sustainability criteria system in the evaluation aspects of tourism development programs within the last three programming periods since accession to the European Union, as well as in the field of indicators and monitoring indicators. As a result of the research, it was established that although the principles related to sustainability are increasingly part of general knowledge among those who are involved, the validation and enforcements of these aspects are not yet noticeable. Of the four main areas, activities supporting socio-cultural and environmental sustainability are the most visible, although it is lacking in long-term incentives and a monitoring system. Economic sustainability and the promotion of conscious planning in the field of destination management activities very rarely appear in tenders.

Kulcsszavak: turizmus, fenntarthatóság, fejlesztés, operatív programok.

Keywords: tourism, sustainability, development, operational programmes.

1. Bevezetés

A fenntartható fejlődés a világban zajló fejlesztések egyik kulcsfogalma, amely nemcsak a környezetvédelem területén játszik kiemelt szerepet, hanem horizontális elvként áthatja a társadalomban és gazdaságban zajló folyamatokat

is, beleértve utóbbinak minden szektorát az ipartól kezdve a mezőgazdaságon át egészen a terciér (szolgáltatási) szektorig. Jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a világ vezetői 2015-ben elfogadták az ENSZ *Világunk átalakítása: Fenntartható Fejlődési Keretrendszer 2030* című programját (ENSZ 2015), ami a globális partnerség jegyében összesen 17 fenntartható fejlődési célt fogalmaz meg az elkövetkező másfél évtizedre, és a célok elérése érdekében a feladatokon túl meghatározza a nemzeti, regionális és globális cselekvési szinteket is.

¹ PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, ddrmi.nemes@gmail.com

² habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, happ.eva@sze.hu

A fenntarthatóság sokat kutatott téma. Az ez- zakt és tudományos igényű műveknek végtelen forrásanyaga van a tudományos világ csaknem minden szakterületén, beleértve a nemzetgazdasá- gok szintjén egyre kiemelkedőbb szerepet betöltő turizmust is. Az ágazati teljesítmény robbanássze- rű növekedésével ugyanakkor nem csak pozitív gazdasági hatásoknak lehetünk szemtanúi. A tö- meguturizmus mára olyan méreteket öltött, ami sok esetben visszafordíthatatlan károkat okoz a turisz- tikai szempontból frekvenciált helyszíneken (köz- lekedés okozta környezetszennyezés, épített örök- ség megrongálódása, helyi lakosság kiszorulása a turisztikai attrakciók körzetéből, árfelhajtó hatás, bűnözés stb.) (VARGÁNÉ CSOBÁN 2010). A fenntartható és felelősségteljes turizmus az elmúlt kö- zel két évtized során éppen ezért egyre inkább központi témává vált a szektorban. Ma már nincs is olyan turisztikai célú támogatási felhívás, amely ne fogalmazná meg kritériumként a fenntartható turizmus megvalósítását. A szakmai tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a magasztos cél elle- nére a fenntarthatóság szempontrendszerének ér- vényesítése a támogatási igények értékelése során, illetve a kötelezően vállalt indikátorok vagy moni- toringmutatók szintjén alig jelenik meg a kapcsoló- dó fejlesztési programokban és felhívásokban.

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a kü- lönböző időszakok fejlesztési forrásaihoz kapcsoló- dó programokban milyen mértékben jelennek meg a fenntarthatósággal kapcsolatos alapelvek, illetve változott-e a téma pozíciója a hazánk uniós csatlá- kozása óta eltelt és a folyamatban lévő programozá- si időszakokban (2004-2006, 2007-2013, 2014-2020).

Fentiek alapján a kutatás kérdései a következők:

- Megjelenik-e a fenntartható turizmus, és ha igen, milyen formában és mértékben a turisz- tikai célú fejlesztési forrásokhoz kapcsolódó programokban?
- Megjelenik-e kötelezően vállalandó indiká- torként vagy a megvalósítás eredményét jelző monitoringmutatóként a fenntartható turizmus valamely indikátora?
- Részét képezi-e az értékelési szempontoknak a fenntartható turizmus megvalósítása? Ha igen, milyen mértékben?

A kutatás tudományos megalapozottságát bizto- sítandó a tanulmány két nagy fejezeti egységre bontható. Az első részben a fenntartható és fele- lősségteljes turizmussal kapcsolatos szakirodalmi kutatás eredménye és a nemzetközi turisztikai szervezetek által nyilvánosságra hozott dokumen- tumok kerülnek ismertetésre a téma szempont- jából releváns terjedelemben. A második rész a különböző programozási időszakok turisztikai

célú fejlesztésekhez kapcsolódó programjait és kapcsolódó felhívásait veszi górcső alá, amelyet az eredmények kiértékelése, majd a konklúziók meg- fogalmazása követ.

Az egyes programozási időszakokhoz kötődő programok és pályázati felhívások elemzése, il- letve a fenntartható turizmus megteremtésének szempontjából történő értékelése megmutatja, hogy a fenntartható és felelősségteljes turizmus kritériumai milyen mértékben jelennek meg a turisztikai célú fejlesztésekben. A vizsgálat szük- ségszerű, hiszen a hazai fejlesztések (legyen szó akár attrakció-, akár infrastruktúrafejlesztésről) döntően pályázati források révén valósulnak meg. Az elemzés egyben feltárja a fenntartható és fele- lősségteljes turizmus fejlesztésének tervezési sza- kaszt érintő hiátusát is.

A tanulmány a fenntarthatóság szempontrend- szerének érvényesítését vizsgálja az uniós csatlá- kozás óta eltelt három programozási időszakban, ugyanakkor nem tér ki a beadott pályázatok tartal- mi értékelésére.

2. Gondolatok a fenntartható turizmusról

2.1. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS ALAPELVEINEK MEGHATÁROZÁSA

A következőkben a fenntartható turizmus elvei kialakításának történetén keresztül kerülnek számbavételre a fenntartható turizmus szempont- jai, amelynek segítségével nemcsak a témával kap- csolatos terminológia határozható meg, hanem a kritériumrendszer ismérveinek kialakítása is értelmet nyer. A bemutatás kizárólag a turisz- tikai aspektusokra fókuszál, ezért jelen tanulmány eltekint a fenntarthatósággal kapcsolatos általá- nos mérőföldkövek bemutatásától (pl. Burndtlandt- jelentés, Agenda 21, Agenda 2030).

A *környezeti fenntarthatóság* hosszú évtizedek óta foglalkoztatja a világot, azonban globális formában először 1972-ben került elő a kérdéskör *Az Emberi Környezet ENSZ konferenciáján*, amelyen 113 nemzet- állam képviselője¹ vett részt. A rendezvényen elfo- gadott akcióprogram ugyan még nem tartalmazott a turizmusra vonatkozó megállapítást, azonban megfogalmazásra kerültek azon legfontosabb, fejlő- déssel és környezetvédelemmel kapcsolatos gondol-atok, amelyek azóta számos iparág stratégiai terve-inek részévé váltak, beleértve a turizmust is.

A turizmus és a *szociokulturális* (társadalmi és kulturális) *szempontok* kapcsolata először a külön- böző fejlesztési stratégiákban került előtérbe: a

¹ A konferencia a szocialista országok részvétele nélkül zajlott.

dokumentumok a turizmusra a hátrányos helyzetű, periférián elhelyezkedő régiók fejlesztésének egyik eszközeként tekintettek (HARDY et al. 2002) (és tekintenek sok esetben ma is), amely szektor fejlesztésének elsődleges eredményei közé sorolják a helyi közösségek életminőségének javulását. A turizmus szakirodalmában az 1980-as évektől kezdve szerepel a turizmus szociokulturális hatása, ahol a lakosság a fogadóterület aktív része és fontos a helyi társadalommal való partnerség, lévén jelenlétük hozzájárul az utazás élményéhez.

A fenntarthatóság felé megtett következő fontos lépés az 1992. évi UNCED-konferencia (United Nations Conference on Environment and Development, ENSZ Környezetvédelmi és Fejlesztési Konferenciája) volt, amelynek alkalmával – azon túl, hogy a tudományos, a gazdasági, a szociokulturális és a környezeti szempontok közelítése is megtörtént – adminisztratív támogatást kapott a fenntartható fejlesztési szemlélet: megállapításra került, hogy a felelős gazdasági növekedés támogathatja a környezetvédelmet (KASZA-KELEMEN 2015).

Az első, fenntartható turizmussal kapcsolatos definíció néhány évvel később, 1997-ben jelent meg az UNWTO prezentálásában a következők szerint: *„A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. (...) Lehetővé teszi az erőforrások olyan módon történő menedzselését, hogy miközben az emberiség kielégítheti a gazdasági, társadalmi és esztétikai igényeit, ugyanakkor megőrizheti az alapvető ökológiai folyamatokat, a biológiai változatosságot és az életet fenntartó rendszereket, valamint a különböző népek és csoportok kulturális integritását is.”* (IRIMIÁS et al. 2019).

Bár a definíció már negyed évszázados, mit sem veszített aktualitásából, sőt globalizálódó, járványokkal és háborúkkal sújtott világunkban egyre hangsúlyosabb szerepet kap. Néhány éve (2015-ben) az ENSZ 70. közgyűlése² a 2017. évet a Fenntartható Turizmus Nemzetközi Évének nyilvánította. A tematikus évre az UNWTO öt kulcsterületet jelölt ki a következők szerint: gazdaság (fenntartható növekedés), társadalom (foglalkoztatottság növelése, szegénység csökkentése), környezetvédelem (erőforrás-hatékonyság, klímaváltozás kérdései), kulturális örökség és biztonság (INFOJEGYZET 2017).

A turizmus fenntartható fejlődése és fejlesztése a fentiek alapján tehát öt aspektus, a környezetvédelem, a gazdaság, a társadalom, a kulturális értékek és a biztonság fenntarthatóságának szempont-

jai mentén határozható meg, amelyeket többek között az UNWTO és számos, a téma kutatásával foglalkozó tanulmány, egyebek mellett a magyar Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (NTS2030 2017) dokumentum is megfogalmaz:

- természeti környezet megőrzése, minőségének fenntartása;
- az egyensúly megteremtése az erőforrások felhasználása és a gazdasági előnyök kiaknázása között;
- együtt-élő turizmus megteremtése a helyi lakossággal (a helyiek bevonásával és lehetőség szerint irányításával);
- kulturális örökség és hagyományok megőrzése;
- biztonság fenntartása (amely nemcsak a környezeti biztonságot jelenti, hanem többek között az adatvédelmet is).

A turizmus okozta negatív hatások csökkentése érdekében a fenntartható turizmus mellett egyre inkább előtérbe kerül a felelősségteljes turizmus fogalma. Bár a két kifejezés ma még gyakran keveredik a köznyelvben és a szakirodalomban egyaránt, a kettő nem ugyanaz. A felelősségteljes turizmus a fenntartható turizmus jól ismert és egyre inkább alkalmazott kritériumai, a gazdasági és a környezeti fenntarthatóság, mellett leginkább a társadalomra koncentrálnak, ahol a fenntarthatóság érdekében minden turisztikai szereplőnek (turisztikai vállalkozásnak, turizmust irányítónak és turistának) tisztában kell lennie saját szerepével, és be kell tartania a szabályokat a helyi társadalommal együtt élő turizmus megteremtése érdekében.

Az egyik első útmutató a témában 1999-ben, a santiago-i UNWTO-közgyűlést követően, megjelent nyilatkozat, a Turizmus Globális Etikai Kódexe, ami a gazdaságitól a morális felelősségig több irányelvet is meghatároz a méltányos, felelősségteljes és fenntartható turisztikai világrend elérése érdekében, amelynek pozitív hatásaiból a társadalom és a gazdaság egyaránt részesül (HAPP 2014). Ilyen többek között a társadalom tagjai közti kölcsönös megértés és tisztelet, a helyzetváltoztatás (áramlás) szabadsága, vagy például a turizmushoz való jog is.

A témával foglalkozó szakirodalomban – a fenntarthatóság kritériumrendszerének részletes ismertetésén túl – bőven akad példa a turizmusfejlesztés és a fenntarthatóság kapcsolatának vizsgálatára is (BALLESTEROS–HERNÁNDEZ 2017). A tanulmányok és cikkek zöme a megvalósított fejlesztések hatásait vizsgálja, kiemelt figyelmet fordítva a beavatkozások gazdasági (GDP) és társadalmi (foglalkoztatottság) eredményeire, valamint a természeti környezetre gyakorolt hatásaira, azonban az operatív programok és a felhívások vizsgálatára jellemzően nem kerül sor.

⁴ Ezen a találkozón fogadták el a 2030-ig szóló fenntartható fejlődési programot, benne a turizmusra is vonatkozó konkrét feladatokkal.

2.2. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS INDIKÁTORAI

A turizmus negatív hatásai a világ számos frekventált térségében visszafordíthatatlan károkat okoztak már, ezért a fenntartható turizmus egyik központi kérdése a turizmus teherbíró képességének meghatározása.

A hatásoktól a megoldásokig tartó folyamatok elemzésének gyakran alkalmazott módszere az OECD által 2002-ben megalkotott PSR-modell, illetve a kiterjesztésének tekinthető DPSIR-modell³, amely a következő indikátorok mentén határozza meg a fenntarthatóságot: hajtóerő (driving force), terhelés (pressure), állapot (state), hatás (impact) és válaszintézkedések (response) (SZLÁVIK 2013).

A hatások értékeléséhez a modell mennyiségi és minőségi analízist alkalmaz.

A turizmusban alkalmazható válaszintézkedésekre számos alternatívát nyújt az Európai Bizottság által 2013 februárjában megjelentetett, az európai turisztikai indikátorrendszerrel (European Tourism Indicators System, ETIS) szóló kiadvány, amely az *Útmutató a fenntartható turisztikai célpontokért* alcímet viseli (ETIS 2013). A dokumentum összesen 4 tématerületen határozza meg a mutatókat, köztük közel 70 alap- és választható indexet, téma szerinti kritériumrendszerrel összekötve (1. táblázat).

A *desztinációmenedzsment* tématerületén a kritériumok közé tartozik a fenntartható turizmusra vonatkozó *közpolitika*, a fenntartható *turizmusme-*

1. táblázat

Az Európai Turisztikai Indikátorrendszer (ETIS)

Tématerület		Kritérium	Indikátorok száma (db)	
			Alap	Választható
A	Desztináció-menedzsment	A.1. Fenntartható turizmusra vonatkozó közpolitika	4	5
		A.2. Fenntartható turizmusmenedzsment a turisztikai vállalkozásoknál		
		A.3. Vendéglégedettség		
		A.4. Tájékoztatás és kommunikáció		
B	Gazdasági érték	B.1. A turisztikai célpontra irányuló turizmus (volumen és érték)	7	11
		B.2. A turisztikai vállalkozás(ok) teljesítménye		
		B.3. A foglalkoztatás mértéke és minősége		
		B.4. Biztonság és egészség		
		B.5. Turisztikai ellátási lánc		
C	Társadalmi és kulturális hatás	C.1. Közösségi/társadalmi hatások	5	9
		C.2. Nemek közötti egyenlőség		
		C.3. Egyenlőség/Akadálymentesítés		
		C.4. A kulturális örökség, a helyi identitás és a helyi értékek megóvása és támogatása		
D	Környezeti hatás	D.1. A közlekedés hatásainak csökkentése	11	15
		D.2. Éghajlatváltozás		
		D.3. A szilárd hulladék kezelése		
		D.4. Szennyvíztisztítás		
		D.5. Vízgazdálkodás		
		D.6. Energiafogyasztás		
		D.7. Tájvédelem és a biológiai sokféleség megőrzése		
		D.8. Fény- és zajvédelem		
		D.9. A fürdővíz minősége		

Forrás: saját szerkesztés az *Európai turisztikai indikátorrendszer ÚTMUTATÓ a fenntartható turisztikai célpontokért* című kézikönyv alapján

³ Az Európai Unióban az egyes intézmények közötti feladatmegosztás is ezt a modellt követi, ahol a hatás jellegű mutatókért az Európai Környezetvédelmi Ügynökség, a továbbiakért pedig az Eurostat felel.

nedzsment, a vendéglégedettség, illetve a tájékoztatás és kommunikáció. Az alap- és választható mutatók között megjelenik például a fenntartható turizmus-stratégia és cselekvési terv megléte, a fenntartási jelentéseket készítő turisztikai vállalkozások aránya, a visszatérő vendégek aránya vagy a vendégek fenntarthatósági törekvésekről való tájékoztatása.

A gazdasági érték tématerülethez tartozó kritériumok a turisztikai célpontra irányuló *turizmus volume-ne*, a *turisztikai vállalkozások teljesítménye*, a *foglalkozás mértéke és minősége*, a *biztonság és egészség*, valamint a *turisztikai ellátási lánc minősége*. Az ehhez a tématerülethez tartozó mutató többek között a vendégéjszakák száma, az átlagos tartózkodási idő, az átlagos szobaár, az 1 főre jutó költség, a szezonálisan foglalkoztatottak aránya, a szakmai gyakorlati helyet nyújtó turisztikai vállalkozások száma és a helyi termékeket beszerző és/vagy értékesítő vállalkozások aránya.

A *társadalmi és kulturális hatás* tématerülethez kapcsolódó 4 kritérium a *közösségi/társadalmi hatások*, a *nemek közötti egyenlőség*, az *akadálymentesítés*, a *kulturális örökség*, illetve a *helyi identitás és a helyi értékek megóvása és támogatása*. A tématerület alap- és választható indexei között található a 100 lakosra jutó vendégek száma, az ágazatban dolgozó férfiak és nők aránya, az akadálymentesített attrakciók és szálláshelyek aránya, illetve a kulturális örökség megóvására irányuló szabályrendszer alkalmazó turisztikai szereplők aránya.

A legtöbb kritérium (9 db) és mutató (26 db) a *környezeti hatás* tématerülethez tartozik. A kilenc kritérium a *közlekedés*, az *éghajlat*, a *hulladékkezelés*, a *szennyvíz*, a *vízgazdálkodás*, az *energiafogyasztás*, a *tájvédelem* és a *biológiai sokféleség megőrzése*, a *fény- és zajvédelem*, illetve a *fürdővíz minősége* (ez utóbbi a természetes fürdőhelyekre vonatkozó kritérium). Az elvárásokhoz tartozó mutató például a tömegközlekedéssel érkezők aránya, az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére vonatkozó stratégia megléte, a keletkező hulladék mennyisége évente, a víztakarékos módszereket alkalmazó turisztikai szereplők aránya, vagy a turisztikai vállalkozásokra vonatkozó fény- és zajszennyezésre irányuló szabályrendszer.

Az ETIS-hez kapcsolódó nyomtatvány az ec.europa.eu oldalról tölthető le, ahol esettanulmányok is olvashatók a 2013 óta több, mint 100 helyszínen önkéntesen bevezetett rendszerről, amelyben a résztvevő desztinációk kimutatták egyrészt a kritériumrendszer megvalósíthatóságát, másrészt annak pozitív hatásait.

3. Módszertan

A fenntarthatósággal kapcsolatos gondolatosság gyakorlatba ültetésének és a kapcsolódó alapelvek érvényesítésének egyik leghatékonyabb eszközét a

turisztikai célú fejlesztésekhez kapcsolódó támogatási források jelentik, elsősorban az egyes nyílt felhívásokban megfogalmazott elvárások, illetve a kötelezően megvalósítandó tevékenységek révén. A Magyarország uniós csatlakozása óta eltelt csaknem két évtizedben három programozási időszak zajlott le (2004-2006, 2007-2013, 2014-2020) – a negyedik (2021-2027) folyamatban van –, amely ciklusok operatív programjainak mindegyike tartalmazott közvetlen turisztikai stratégiai fejlesztési célokat (BORZÁN-SZEKERES 2021). A 2004 óta, támogatások révén megvalósított projektek volumene országos lefedettséget mutat, továbbá a dokumentumok bármely időszakot tekintve azonos metodika alapján készültek, ezért megfelelő adatbázist jelentenek a kutatás kérdéseinek megválaszolására.

A tanulmány az egyes programozási időszakokban készült operatív programok rövid bemutatását követően három szinten vizsgálja és értékeli a fenntarthatósági szempontok érvényesülését:

- fenntarthatóság ETIS tématerületenként (A-D) történő megjelenése a turisztikai fejlesztési forrásokhoz kapcsolódó programokban
- fenntarthatósággal kapcsolatos indikátorok az operatív programokhoz kapcsolódó felhívásokban (A.1.-D.9. kritériumokhoz kapcsolódó indikátorok)
- fenntarthatóság megjelenésének pontozásos értékelése.

Az azonos felépítésű programdokumentumokban a fenntarthatósággal kapcsolatos elvárások rendszerint az operatív program fő céljait, illetve a horizontális célokat leíró fejezetekben és/vagy alfejezetekben jelennek meg, míg a kapcsolódó felhívások a szakmai elvárások és a szöveges, illetve pontozásos értékelési szempontok szintjén tartalmazzák őket.

Az objektív eredmény elérése érdekében a kutatás során a fenntarthatóság értékelési szempontjainál nem kerültek figyelembevételre azon ismérvek, amelyek a fenntarthatóság témájától függetlenül is a turizmus céljait szolgálják (a turisztikai teljesítmény mérésére használt mutatók: vendégek száma, vendégéjszakák száma, kapacitáskihasználtság, átlagos tartózkodási idő, turizmusból származó bevételek, szezonális koncentráció).

4. A fenntartható turizmus megjelenése a fejlesztési forrásokhoz kapcsolódó programokban

A következőkben az uniós programozási ciklusok turisztikai támogatásokhoz kapcsolódó operatív programjai kerülnek görcső alá, amelynek fókuszában a fenntartható turizmus alapelveinek megjelenése áll.

4.1. NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV (NFT) REGIONÁLIS FEJLESZTÉS OPERATÍV PROGRAM⁴

A 2004-2006 közötti időszakra készült Regionális Fejlesztés Operatív Program (ROP) átfogó célja a régiók kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítása volt. A program keretében 3 specifikus cél, valamint elérésükhöz 4 beavatkozási terület, ezen belül 11 prioritás került kijelölésre. A beavatkozási területek között 1. számúként jelenik meg a *Turisztikai potenciál erősítése a régiókban*, amelynek két prioritása a *Turisztikai vonzerők fejlesztése* és a *Turisztikai fogadóképesség javítása* (2. táblázat).

2. táblázat

Fenntarthatósági szempontok megjelenése az NFT ROP kapcsolódó turisztikai programjában

Elhelyezés a programban	Tartalmi megjelenés	Tématerület az ETIS alapján
Célok	az ország sajátos kulturális örökségére és természeti értékeire építő fejlesztések	C
	vonzerők regionális koncentráltságának csökkentése	B
	szálláshelyek környezetbarát üzemeltetése	D
	munkahelyteremtés	C
Horizontális szempontok	környezetvédelem	D
	esélyegyenlőség	C

Forrás: saját szerkesztés a *Regionális Fejlesztés Operatív Program 2004-2006 c. dokumentum* alapján

A program megfogalmazása szerint a célok megvalósítása a támogatás elnyerését illetően mindkét prioritás esetében előnyt jelentett a pályázók számára. A horizontális szempontok egyrészt kötelezően megvalósítandó szempontokat tartalmaztak (pl. megfelelés a hatályos környezetvédelmi előírásoknak és jogszabályoknak, illetve az akadálymentességre vonatkozó építési előírásoknak), másrészt előnyt biztosítottak az értékelés során (pl. környezetbarát megoldások alkalmazása a beavatkozás során). A bemutatott elvárások közül az akadálymentesítés teljesülése került monitorozásra a projektek megvalósítását követően.

Az intézkedés szintjén a következő, a fenntarthatósági mutatók között is megjelenő, indikátor szerepel: a támogatás hatására létrejött munkahelyek száma, ami a szakmai kiválasztási (értékelt) szempontok között is megtalálható.

⁴ Regionális Fejlesztés Operatív Program 2004-2006, <https://adoc.pub/regionalis-fejlesztes-operativ-program.html>, Letöltve: 2022. június 7.

4.2. ÚJ MAGYARORSZÁG FEJLESZTÉSI TERV (ÚMFT) – REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAMOK⁵

A 2007-2013-as tervezési időszakban a 7 db tervezési-statisztikai régió mindegyikének saját regionális operatív programja volt. Az egyes programok sok tekintetben azonosak, bár a prioritások az egyes régiók sajátosságai szerint kerültek megfogalmazásra. A vizsgálat során áttekintett 7 programban a fenntarthatóságra vonatkozó alapelvek azonosak:

- a környezeti fenntarthatóság,
- a társadalmi fenntarthatóság és esélyegyenlőség (nemek közötti egyenlőség, romák integrációja, fogyatékossgal élők esélyegyenlősége),
- a gazdasági fenntarthatóság (belső források, infokommunikációs technológiák, foglalkoztatás elősegítése).

A kapcsolódó felhívásokban a fenntarthatósági szempontok megjelenését a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

Fenntarthatósági szempontok megjelenése az ÚMFT ROP kapcsolódó turisztikai programjaiban

Elhelyezés a programban	Tartalmi megjelenés	Tématerület az ETIS alapján
Követelmények	komplex akadálymentesítés az építési tevékenység során	C
Horizontális szempontok	környezetvédelem	D
	esélyegyenlőség	C

Forrás: saját szerkesztés az egyes régiók operatív programjai alapján⁶

Az előző programozási időszakkal ellentétben a támogatási igények szakmai értékelésében már pontozás szintjén is megjelentek a fenntarthatósági alapelvek:

- esélyegyenlőségi elveknek való megfelelés: 0-5 pont
- környezeti fenntarthatóság: 0-5 pont
- gazdasági fenntarthatóság a fenntartási időszakban (pénzügyi terv): 0-2 pont
- társadalmi fenntarthatóság (kulturális értékek megőrzése, helyi közösség támogatása: 0-2 pont
- szervezeti fenntarthatóság: 0-2 pont

⁵ Operatív programok 2007-2013, https://www.palyazat.gov.hu/umft_operativ_programok, Letöltve: 2022. június 7.

⁶ Dél-Alföldi Operatív Program (DAOP), Dél-Dunántúli Operatív Program (DDOP), Észak-Alföldi Operatív Program (ÉAOP), Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP), Közép-Dunántúli Operatív Program (KDOP), Közép-Magyarországi Operatív Program (KMOP), Nyugat-Dunántúli Operatív Program (NYDOP), www.terport.hu, Letöltve: 2022. június 7.

- területi hatások (hozzájárulás a helyi gazdaság növekedéséhez, a helyiek életminőségének javulásához): 0-2 pont

A fenntarthatósági alapelvek elérhető pontszámai a maximálisan elérhető eredmény 20%-át biztosítják. A fenntartási időszak monitoringmutatói között a turisztikai teljesítménymutatókon kívül csak a munkahelyteremtés jelenik meg.

4.3. SZÉCHENYI 2020 – GAZDASÁGFEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS OPERATÍV PROGRAM (GINOP)⁷

A 2014-2020-as időszakra szóló Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program horizontális elveinek első alfejezete a *fenntartható fejlődés*, ami két dimenzióban (gazdasági és környezeti fenntarthatóság) határoz meg követelményeket. A horizontális elvek érvényesítését a program két szinten határozza meg:

- a projektek kiválasztásánál szakpolitikai követelményrendszer mentén történik meg a horizontális követelményrendszer kialakítása;
- előnyt élvez az értékelés során az a projekt, amely megfelel a környezeti fenntarthatóság különböző szempontjainak, erősíti a területi kohéziót és a helyi értékekre épít.

A fejezet – az eddig vizsgált ciklusokban először – a végrehajtásról és a nyomonkövetésről is rendelkezik. Végrehajtás szintjén a partnerek bevonásán és képzésén túl előírja a horizontális elvárások érvényesítését a pályázati kiírások tervezésénél, a monitoringnál, a nyomonkövetés viszonylatában pedig egységes informatikai rendszer keretében monitoring- és indikátorrendszer kialakítását és működtetését tűzi ki célul, amelyben lehetőség nyílik a program szintű értékelésre (4. táblázat).

4. táblázat

Fenntarthatósági szempontok megjelenése a GINOP kapcsolódó turisztikai programjaiban

Elhelyezés a programban	Tartalmi megjelenés	Tématerület az ETIS alapján
Követelmények	komplex akadálymentesítés az építési tevékenység során	C
Horizontális szempontok	környezetvédelem	D
	esélyegyenlőség	C

Forrás: saját szerkesztés a GINOP 2014-2020 dokumentum alapján

⁷ Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP), <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=53465>, Letöltve: 2022. július 5.

A 7. prioritástengelyt alkotó turizmusnál a fenntarthatóság a nemzeti egyedi célkitűzéseknél érhető tetten, mint a *természeti és kulturális erőforrások megőrzése*. A célkitűzésen belül összesen 8 dedikált felhívás jelent meg turisztikai termékekre (és altermékekre) vonatkozóan, ahol meglepő módon a pontozás során az esélyegyenlőségi szempontok (pl. társadalmi hatás) eltűnnek, és csupán a környezetvédelem kap kiemelt szerepet (5. táblázat).

5. táblázat

A fenntarthatóság megjelenése a 7. prioritástengelyhez tartozó programok értékelési szempontjai között

GINOP PROGRAMOK	Fenntarthatóság szempontjai
GINOP-7.1.1 Nemzeti Kastély- és Várprogram turisztikai célú fejlesztéseinek támogatása	a projekt keretében megvalósul a megújuló energia hasznosítása (0-16 pont)
GINOP-7.1.2 Aktív turisztikai hálózatok infrastruktúrájának fejlesztése	energiatakarékos, környezetbarát megoldások használata (1-5 pont)
GINOP-7.1.3 Gyógyhelyek komplex turisztikai fejlesztése	gyógyhelyé minősítés környezeti feltételeinek fejlesztése (levegőtisztaság, zajszint, rendezett zöldfelület stb.) (3-9 pont)
	megújuló energiaforrás használata a fejlesztés során létrehozott új épület(ek)ben vagy jelentős átépítés esetén (3-7 pont)
GINOP-7.1.4 Egyházi kulturális örökség turisztikai fejlesztése	a projekt épít a helyszín hagyományaira (0-4 pont)
	a projekt keretén belül a megújuló energia hasznosítása (2-8 pont)
GINOP-7.1.5 Nemzeti parkok komplex turisztikai fejlesztése	környezetbarát tevékenységek a létesítmények operatív működésében (0-5 pont)
	a projekt keretében megvalósul a megújuló energia hasznosítása (0-16 pont)
GINOP-7.1.6 Világörökségi helyszínek fejlesztése	a projekt keretében megvalósul a megújuló energia hasznosítása (0-8 pont)
GINOP-7.1.8 Turisztikai attrakciók minősítési feltételrendszerének kialakítása	-
GINOP-7.1.9 Turisztikailag frekvenciált térségek integrált termék- és szolgáltatásfejlesztése	-

Forrás: saját szerkesztés a GINOP egyes prioritásaihoz tartozó felhívásai alapján

4.4. SZÉCHENYI 2020 – TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉS- FEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM (TOP)⁸

A regionális operatív programok a 2014-2020-as programozási időszakra terület- és településfejlesztési operatív programokká alakultak, és a felhívások a NUTS 2 régiók szintjén kerültek megjelentetésre azzal a különbséggel, hogy csupán a konvergencia régiókban voltak elérhetők.

A TOP-program operatív céljai között első helyen szerepel a gazdaságélénkítéshez és a foglalkoztatási szint növeléséhez szükséges helyi feltételek biztosítása, amelyben alcélként jelenik meg a turisztikai vonzerőkben rejlő endogén potenciál kibontakoztatása a foglalkoztatás növekedése érdekében. A program jellemzően kisléptékű, a nemzeti koordináció irányította (GINOP-forrásból megvalósuló) fejlesztésekhez illeszkedve a turisztikai infrastruktúra fejlesztését célzó projektek megvalósítását szorgalmazta.

A támogatott projektek egyetlen kötelezően vállalandó kimeneti mutatója az uniós turisztikai célú támogatások esetében alkalmazott látogatószám vállalás. Az indikátorok szintjén ugyan nem jelenik meg a fenntarthatóság, ugyanakkor az előző programozási időszakok programjaihoz képest sokkal inkább előtérbe helyezi a fenntarthatósághoz kapcsolódó szempontokat (6. táblázat).

6. táblázat

A fenntarthatósági szempontok megjelenése a TOP kapcsolódó turisztikai programjaiban

Elhelyezés a programban	Tartalmi megjelenés	Tématerület az ETIS alapján
Követelmények	komplex akadálymentesítés az építési tevékenység során	C
	energiatakarékos intézkedések	D
	500 millió forint feletti támogatás esetében kötelező konzorciumi partner a térségben elérhető regisztrált TDM, illetve elvárás, hogy a támogatott a regisztrált TDM tagja legyen	A
	szelektív hulladékgyűjtés feltételeinek megteremtése	D
	kerékpáros fejlesztések esetében fenntartási terv készítése	B
Horizontális szempontok	környezetvédelem	D
	esélyegyenlőség	C

Forrás: saját szerkesztés a TOP 2014-2020 alapján

⁸ Terület- és Településfejlesztési Operatív Program 2014-2020, <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=53469>, Letöltve: 2022. július 9.

A fenntarthatósággal kapcsolatos értékelési szempontok ebben a programban a megfelelőséget vizsgálják (megfelelt/részben megfelelt/nem felelt meg), a pontozásos értékelés nem jelenik meg. A szempontrendszer az alábbiak szerint alakul:

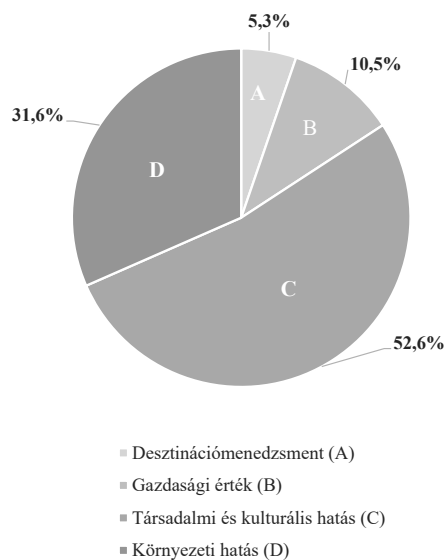
- látogatószám, átlagos költség, átlagos tartózkodási idő növelése
- gazdaságfejlesztési hatás – közvetlen és közvetett munkahelyteremtés, multiplifikációs gazdasági hatás
- pénzügyi fenntarthatóság
- környezeti fenntarthatóság
- esélyegyenlőség szempontjainak érvényesítése.

5. Eredmények értékelése

A különböző programozási időszakok turisztikai programjait áttekintve megállapítható, hogy az uniós politikában ma a turizmusfejlesztés olyan támogatási eszközt jelent a foglalkoztatással és a gazdaságnövekedéssel kapcsolatos célkitűzések elérésének érdekében, ahol a fenntartható és felelősségteljes turizmus megteremtése egyre nagyobb jelentőséggel bír (1. ábra).

1. ábra

Fenntarthatósági szempontok megjelenése a turisztikai célú fejlesztési programokban

Forrás: saját szerkesztés a vizsgált időszakok eredményeinek összesítése alapján

A kritériumrendszer 4 fő tématerületéből az esetek közel 85%-ában az egyes programokat horizontálisan átható, esélyegyenlőséget (C) és környezeti fenntarthatóságot (D) szolgáló célkitűzések jelennek meg, amelyekhez kevés esetben párosul

pontozás, megvalósítást kísérő monitoring, vagy a fenntarthatósági szempontok érvényesítését ténylegesen ösztönző, hosszútávú kötelezettség. A tudatos desztinációmenedzsment-tevékenység (A) és a gazdasági fenntarthatóság (B) már csak elvétve található meg a programokban, a felhívásokban sok esetben még utalás sincs az ezen szempontok megvalósítására irányuló elvárásra.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni az elmúlt közel 20 éves időszak szemléletformáló hatásáról, amelynek eredményeképpen ma már bármely fejlesztés alapvetése a környezettudatos és energiatakarékos megoldások alkalmazása, a szelektív hulladékgyűjtés feltételeinek megteremtése, a munkahelymegtartás és munkahelyteremtés, illetve települési szinten például a helyi esélyegyenlőségi program (HEP) megléte.

6. Összegzés

A fenntartható turizmus és turizmusfejlesztés kiemelt jelentőséggel bír napjaink járvány, háború és gazdasági válság által sújtott világában, ahol a túlélés és fennmaradás kulcsa a tudatos, a tényleges megvalósíthatóságot és fenntarthatóságot igazoló fejlesztési elképzelések támogatása.

A tanulási folyamat elkezdődött, a projektgazdák birtokában vannak a fenntarthatóság megvalósításához szükséges tudásnak. A következő lépés ezen ismeretek gyakorlatban történő hasznosítása, a támogató szervezetek részéről pedig a szempontok érvényesítése a megvalósítás során, illetve az azt követő fenntartási időszakban történő monitoringja, amely a kutatási téma egy újabb aspektusa lehet a jövőben.

A fenntarthatóság három alapvető pilléréként aposztrofált társadalom, környezet és gazdaság egyensúlyának fenntartása (SZABÓ 2020) nemzedékünk felelőssége, hogy az eljövendő generációk számára is megadassék a társadalmi jó(l)lét minden feltétele.

Felhasznált irodalom

- BALLESTEROS, J. G. T. – HERNÁNDEZ, M. H. (2017): Assessing the Impact of EU Rural Development Programs on Tourism. *Tourism Planning & Development*. 14(2). pp. 149–166. <https://doi.org/10.1080/21568316.2016.1192059>
- BORZÁN A. – SZEKERES B. (2021): A hazai fenntartható turizmus támogatási formái. *Polgári Szemle*. 17(1–3). pp. 73–94. <https://doi.org/10.24307/psz.2021.0707>
- HAPP É. (2014): Fenntartható turizmus és felelősségvállalás. *Gazdaság & Társadalom*. 6(1). pp. 90–101. <http://dx.doi.org/10.21637/GT.2014.1.07>

HARDY, A. – BEETON, R. J. S. – PEARSON, L. (2002): Sustainable Tourism: An Overview of the Concept and its Position in Relation to Conceptualisations of Tourism. *Journal of sustainable tourism*. 10(6). pp. 475–496. <https://doi.org/10.1080/09669580208667183>

IRIMIÁS A. – JÁSZBERÉNYI M. – MICHALKÓ G. (2019): Az innováció szerepe az innovatív termékfejlesztésben. In: Irimiás A. – Jászberényi M. – Michalkó G. (szerk.): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 204 p.

KASZA-KELEMEN K. (2015): *Fenntartható fogyasztás a turizmusban? A helyköttetés és környezettudatos viselkedés összefüggései a nemzeti parkokban*. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. Budapest. DOI 10.14267/phd.2017025

SZABÓ S. (2020): A fenntartható turizmus és a helyköttetés kapcsolatának vizsgálata a Busójárás kontextusában. *TVT Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*. 5(2). pp. 78–91. <https://doi.org/10.15170/TVT.2020.05.02.06>

SZLÁVIK, J. (2013): *Fenntartható gazdálkodás*. Wolters Kluwer CompLex Kiadó, Budapest.

VARGÁNÉ CSOBÁN K. (2010): *A fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggései az észak-alföldi régió példáján*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Gazdaságtudományi Intézet, Debrecen.

Internetes források

- ENSZ (2015): *Világunk átalakítása: fenntartható fejlődési keretrendszer 2030*. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott, 70/1. sz. határozat. <https://ensz.kormany.hu/download/7/06/22000/Világunk%20átalak%C3%A0d%C3%A0sa%20Fenntarthat%C3%B0Fejleszt%C3%A0si%20Keretrendszer%202030.pdf>, Letöltve: 2022. június 12.
- ETIS (2014): *Európai turisztikai indikátorrendszer: útmutató a fenntartható turisztikai célpontokért*. Publications Office. Európai Unió Kiadóhivatala, <https://data.europa.eu/doi/10.2769/45693>, Letöltve: 2022. május 10.
- GINOP-7.1.1 *Nemzeti Kastély- és Várprogram turisztikai célú fejlesztéseinek támogatása*. <https://www.palyazat.gov.hu/doc/4503#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.2 *Aktív turisztikai hálózatok infrastruktúrájának fejlesztése*. <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-712-15-aktv-turisztikai-hlalatok-infrastrukturjak-fejlesztse#>, Letöltve: 2022. július 5.

- GINOP-7.1.3 *Gyógyhelyek komplex turisztikai fejlesztése.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-713-2015-gyogyhelyek-komplex-turisztikai-fejlesztse#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.4 *Egyházi kulturális örökség turisztikai fejlesztése.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-714-16-egyhzi-kulturis-rksg-turisztikai-fejlesztse#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.5 *Nemzeti parkok komplex turisztikai fejlesztése.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-715-16-nemzeti-parkok-komplex-turisztikai-fejlesztse#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.6 *Világörökségi helyszínek fejlesztése.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-716-16-vilgrksgi-helysznek-fejlesztse-#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.8 *Turisztikai attrakciók minősítési feltételrendszerének kialakítása.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-718-18-turisztikai-attrakcik-minstsi-felttelrendszernek-kialaktsa#>, Letöltve: 2022. július 5.
- GINOP-7.1.9 *Turisztikailag frekventált térségek integrált termék- és szolgáltatás fejlesztése.* <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-719-17-turisztikailag-frekventlt-trsgek-integralt-termk-s-szolglats-fejlesztse-1#>, Letöltve: 2022. július 5.
- INFOJEGYZET (2017): *Fenntartható turizmus.* Az Országgyűlés Hivatalának Infojegyzete. Képviselői Információs Szolgálat, Budapest. 2017/41. www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_41_fenntarthato_turizmus.pdf/47b870e8-9c07-4268-b7e6-db0466b02da3, Letöltve: 2022. május 10.
- NTS2030 (2017): *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030.* Magyar Turisztikai Ügynökség, Budapest. https://mtu.gov.hu/dokumentumok/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf, Letöltve: 2022. december 3.